

5. Гусев В. Україна в Першій світовій війні: між Сциллою і Харибдою // Дзеркало тижня. 2014. № 26. 19 липня.
6. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. З ілюстраціями на підставі споминів і документів. Львів: накладом власним, о.о. Василян у Жовкві, 1929. Ч. 1. 285 с.
7. Романюк Р. Українська державність в європейській політичній думці початку ХХ ст. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 214 с.
8. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Докум. і матер. Б.м.: Сучасність, 1983. Т. 1. 510 с.
9. Попик С. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. Київ; Чернівці: Золоті литаври, 1999. 236 с.
10. Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: Deren Bedeutung und historische Hintergründe: In 4 Bd. Philadelphia Horn: Druk und Verlag Ferdinand Berger Söhne OHG, 1966. Bd. 1. 450 s.
11. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ ст. Київ: Укр. письменник, 1993. 413 с.
12. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів, 2000. 346 с.
13. Höglinger F. Ministerpräsident Heinrich Graf Clam-Martinis. Verlag Hermann Böhlau nacht. Graz–Köln, 1968. 169 s.

Юрій ПЕТРИК

учитель історії Тернопільського ліцею 21-ї спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети, докторант гуманістичного факультету університету ім. Яна Длугоша у Ченстохові

Тетяна ПЕТРИК

здобувачка вищої освіти другого рівня історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ВІЛЕНСЬКЕ ПИТАННЯ ПІЛ ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ І ЛИТОВСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У 1918 р. минуло 123 роки з того часу, як «впала» об'єднана держава поляків і литовців – Річ Посполита обох народів, що існувала упродовж 1569–1795 рр. Звісно ж, це була держава не лише цих двох народів, адже на її території проживала також значна кількість українців, білорусів і євреїв, однак титульними вважалися саме поляки та литовці. Початок Великої війни (або Першої світової, як її назвуть згодом) ці народи, як і багато інших, «звстріли» бездержавними, проте завершення конфлікту створило умови для відновлення державності для низки країн. Хтось зумів скористатися «вікном можливостей», а комусь, попри значні зусилля, не вдалося цього зробити. Не винятком серед тих, хто вирішив реалізувати свої національні прагнення, були поляки та литовці. Фактично на той час уже були сформовані обидві нації: і польська, і литовська, проте погляди на майбутнє вони мали різні, як і різними були їхні бачення кордонів.

Якщо говорити про Литву, то ще 16 лютого 1918 р., під час німецької окупації (що тривала з 15 вересня 1915 р.), проголошено незалежність Литовської держави, однак питання встановлення її кордонів розтягнулося ще на багато років. Важливо розуміти, що німці не одразу стали союзниками литовців і прихильниками ідеї відродження Литовської держави. На литовських територіях утворено керований німецькими військовими округ Обер-Ост, а багатьом могло здаватися, що німці будуть більш прихильні до варіанту «Вільнюс для Польщі». Лише в 1917 р. Німеччина вирішила прийняти концепцію Литовської держави: вона дала згоду на з'їзд в Вільнюсі литовських активістів, які створили Національну Раду (Тарибу), що й проголосила незалежність Литви зі столицею у Вільнюсі [1, с. 172].

Поляки ж проголосили свою державу 11 листопада 1918 р., в день підписання Комп'єнського перемир'я. У їхніх планах було включення до складу Другої Речі

Посполитої Львова і Вільнюса. Львів на той час уже знаходився в руках українців, а Вільнюс був столицею новоствореної Литви, яка аж ніяк не збиралася віддавати своє головне місто. Ускладнював ситуацію той факт, що більшістю населення Вільнюса (або Вільна, як його називали поляки) були саме поляки, які мали намір приєднати його до Польщі. 31 грудня 1918 р. німецькі війська залишили місто – і вже наступного дня його захопили місцеві польські формування, а вже 5 січня 1919 р. туди увійшли більшовики. Згодом воно переходило з рук в руки, аж поки в 1920 р. не стало столицею так званої «Середньої Литви», маріонеткового утворення, до керівництва якого входили польські групи, орієнтовані на інкорпорацію Литви до Польщі. Середня Литва була включена до Другої Речі Посполитої, згідно з постановою сейму від 20 лютого 1922 р., а незалежна Литва залишилася без історичної столиці [2; 3].

Предметом дослідження є віленське питання як важливий аспект, що розглядається у польській і литовській історіографії. Важливим є визначити те, як польська та литовська історіографії за останні 20 років розглядають Вільнюс у часи Першої світової війни.

Одним із польських дослідників віленського питання є Влодзімеж Менджецький. Він визнає Вільнюс містом, де важливу роль напередодні Першої світової війни відігравали саме поляки, євреї та росіяни, а сама російська імперська влада, починаючи із поразки польського визвольного Листопадового повстання 1830–1831 рр., впроваджувала тут активну русифікацію. У 1914–1915 рр. значна частина росіян втекла з міста, натомість впродовж війни сюди приїжджало багато поляків зі східних околиць, тож провідну роль згодом відіграють саме вони, зважаючи на їх переважання серед загальної кількості населення. Поряд із цим, В. Менджецький визнає процес становлення литовської нації, яка ще з XIX ст. вважала за необхідне відновлення Литовської держави із центром у Вільнюсі – давній столиці Великого князівства Литовського, проте висловлює думку про Вільнюс з етнонаціонального погляду як про «польсько-єврейсько-російське місто з невеликою домішкою білорусів і литовців». На думку дослідника, литовцям навряд чи вдалося б зробити Вільнюс своєю столицею у 1918 р., якби не німецька підтримка. Натомість розв'язанням віленського питання, як і загалом польсько-литовських суперечностей, як вважав В. Менджецький, було б перетворення Польщі та Литви на федеративну державу, хоч і розуміє, що ця ідея мала не так вже й багато прихильників [4].

Дослідник Тадеуш Буйніцький визнає посилення литовського націоналістичного руху напередодні Першої світової війни та під час неї. Цей рух, на думку історика, конкурував із польськими націонал-демократами (ендеками) та вважав за крайню потребу приналежності Вільнюса до незалежної Литви [5, с. 417–426]. Александер Сребраковський доводив, що Перша світова війна стала остаточним історичним розривом польсько-литовських уній, що почалися з 1385 р. зі шлюбу великого князя литовського Ягайла та польської королеви Ядвіги. Литовці, як вважав автор, звертали увагу на історичну традицію, а саме тому мали право вважати Вільнюс своєю історичною територією. Попри це, А. Сребраковський апелював до «14 пунктів» президента США Вудро Вільсона, де з-поміж іншого йшлося про відновлення Польської держави у складі тих територій, де переважало етнічне польське населення.

Таким чином, на думку автора, Вільнюс мав би належати саме Польщі. Дослідник порівнював віленське питання з ізраїльсько-палестинським, коли один народ апелював до історії, а інший звертав увагу на своє кількісне домінування. А. Сребраковський доволі скрупульозно досліджував період, коли Вільнюс перебував під німецькими військами та дійшов до висновку, що ані скликання литовської конференції у місті, ані утворення Литовської Ради (Тариби) у вересні 1917 р., ані подальше проголошення незалежності (фактично акту про намір незалежності) Литви іще в грудні 1917 р. не були б можливі без активної участі

німецької влади. Автор вважав, що поляки Вільнюса були навмисно усунуті німцями від активної участі у творенні політичного майбутнього міста [6, с. 244–275].

Увагу тематиці Вільнюса під час Першої світової війни приділяє історико-популярний «Путівник з історії Польщі 966–2016», написаний Лукашем Камінським і Мачеєм Коркуцом під егідою польського Інституту національної пам'яті. У цьому дослідженні певна увага приділена Вільнюсу і Віленській землі. Автори наголошують на тому, що ці території мали б належати Польщі, позаяк, більшість населення регіону було польським та прагнуло приєднатися саме до Польщі [7, с. 59, 61].

У литовській історіографії, без сумніву, визнається статус Вільнюса як історичної столиці Литви. Історик Арунас Гумуляускас зазначав, що Вільнюс, який мав бути головним містом Литовської республіки, був анексований невдовзі Польщею, що стало «каменем спотикання» між державами увесь міжвоєнний період [8, с. 187–197]. До питання Вільня у період Першої світової війни досить ретельно та з особливою увагою до документів підійшли дослідники Дангірас Мачюліс і Даріус Сталюнас у праці «Литовський націоналізм і Віленське питання у 1883–1940 рр.» Автори теж апелюють до історичної традиції, доводячи, що Вільнюс мав належати до складу Литви, попри процеси, що відбувалися до вибуху Першої світової війни, визнають те, що союзниками литовців виявилися німці, у яких були свої на те причини. Разом із тим, дослідники вважають, що не усі литовці були прихильниками входження Вільнюса до складу Литовської республіки, не бояться визнавати, що місто за національним складом все ж залишалося польським [9, с. 38–53].

У праці «Литва під німецькою окупацією в роки Першої світової війни 1915–1918» за редакцією Едмундаса Гімжаускаса особливий акцент зроблено на діяльності німецької адміністрації, та визнано підтримку Німеччини на початку становлення Литовської республіки [10]. Змістовний аналіз подій, щодо стосуються Вільнюса в період Першої світової війни подав авторський колектив праці «Історія Литви кожному» Алфредас Бумблаускас, Алфонсас Ейдінтас, Антанас Кулакаускас та Міндаугас Тамошайтис. Дослідники чітко вказували на те, що німці, що зайняли місто у 1915 р., орієнтувалися у своїй агітаційно-пропагандистській роботі саме на польський народ, адже називали Вільнюс «найпрекраснішою перлиною Польського королівства». Натомість ідеї щодо Литовської держави були німцям чужі та викликали незадоволення, попри зростання національної свідомості литовців. Авторський колектив звертає увагу на постійні непорозуміння між поляками та литовцями, визнаючи при цьому вагомий польський чинник у віленському питанні. Окрім цього, дослідники вважали саме Лютневу революцію у Петрограді одним із тих факторів, що пришвидшив литовське державотворення [3, с. 212–231].

Отже, у сучасних історіографіях Польщі та Литви питанню Вільнюса відведена значна частина історичного наукового доробку. Проблема державної приналежності Вільня гостро постало перед польсько-литовськими відносинами в контексті Першої світової війни і після неї, під час оформлення кордонів. Кожна зі сторін (тогочасні Польща та Литва) по праву вважала місто своїм, апелюючи до його етнічного складу чи історичної пам'яті: більшість населення Вільнюса під час Великої війни становили поляки, литовці були в абсолютній меншості, однак у литовців було більше претензій на місто саме в історичному дискурсі: оскільки Вільнюс був столицею литовської середньовічної держави, тому розглядався в ролі литовського П'ємонту.

На сьогодні кожна з національних історіографій сучасності має власне бачення історичного розвитку міста в хронологічних рамках Першої світової війни. Польська сторона, зазвичай, намагається апелювати до польської більшості серед населення Вільнюса у досліджуваний нею період. Натомість

литовська історіографія намагається звертатися до історичної традиції, позаяк Вільнюс здавна був литовською столицею, без якого Литовська держава була б неповноцінною. Висловлюємо надію на те, що, незважаючи на історичні суперечки, віленське питання залишиться предметом дискурсу лише серед науковців, а сучасні Польська та Литовська держави будуватимуть свої взаємини задля майбутнього без спекуляцій з питаннях минулого.

Список використаних джерел

1. Buchowski K., Kosel B. *Historiografia litewska dotycząca okresu pierwszej wojny światowej. Dzieje najnowsze, rocznik XLVI*. Białystok. 2014. S. 171–178.
2. Topolski J. *Historia Polski*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2015. 384 s.
3. Бумблаускас А., Ейдінтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. *Історія Литви кожному / гол. ред. В. Строля; відп. ред. Ю. Ференцева; перекл. з литов. В. Кулініч*. Київ: Видавець ТОВ «Балтія-Друк», 2018. 424 с.
4. *Wojna polsko-bolszewicka. Prof. W. Mędrzecki: kwiecień 1919 r. to początek gry o Wilno*. URL: [<https://dzieje.pl/aktualnosc/prof-w-medrzecki-kwiecien-1919-r-poczatek-gry-o-wilno>].
5. Bujnicki T. *Wilno międzywojenne – kresowe? Regionalne? Pograniczne?* Katedra Badań Filologicznych «Wschód – Zachód». Uniwersytet w Białymstoku. Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego. 2013. S. 417–426.
6. Srebrakowski A. *Kwestia wileńska. Przyjaciel. Дуг. Polska, Rosja i Europa Zachodnia – zagadnienia polityczne w XVIII–XX wieku*, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego. 2018. S. 244–275.
7. Kamiński Ł., Korkuć M. *Przewodnik po historii Polski 966–2016*. Instytut Pamięci Narodowej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa. 2016. 118 s.
8. Gumuliauskas A. *Jeszcze w sprawie Wilna w okresie międzywojennym*. *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, nr 2. 2010. S. 187–197.
9. Mačiulis D., Staliūnas D. *Lithuanian Nationalism and the Vilnius Question, 1883–1940*. Taylor & Francis, Ltd. Vol. 48, No. 1, Special Issue: Baltic German Perceptions of Belonging in the Nineteenth and Twentieth Century. 2017. P. 101–103.
10. Gimžauskas E. *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genėzė: dokumentų rinkinys*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006. 595 p.